

6-94
8

Пралеска

ДАШКОЛЬНАЕ ВЪХАВАННЕ

6-94

№ 6-94
ISSN 0859-4226

1 ЧЭРВЕНЯ — МІЖНАРОДНЫ
ДЗЕНЬ АБАРОНЫ
ДЗЯЦЕЙ

Пралеска

ДАШКОЛЬНАЕ Выхаванне
№ 6 (35), чэрвень, 1994
Штомесячны навукова-метадычны
ілюстраваны часопіс
Выходзіць са жніўня
1991 года
Заснавальнік:
Міністэрства адукацыі
Рэспублікі Беларусь

- 1 Алесь САЧАНКА. У чаканні цяпла
3 Віктар ЧЭЧАТ, Алена ДАВІДОВІЧ. 1 чэрвеня —
Міжнародны дзень абароны дзяцей
6 Віктар ФІЛІПЧЫК. На ўзбярэжжы старой Свіслачы
7 Ніна БАЛОННІКАВА. Каб мову мець, каб звацца чалаве-
кам...
8 Наталля МАЛАШАНКА. Дзень нараджэння — цудоўнае
свята
10 Алена СЯРОГІНА, Наталля ЦІМАКОВА. Мы едзем на
цягніку
12 Зоя ЛЫСЕНКА. У цэнтры увагі — цацкі
15 Алесь МАРЦІНОВІЧ. Ёсць на свеце добры бай...
16 Казачны вулей паэзіі
17 Гібі рэжым (метадычныя рэкамендацыі)
25 Галіна КАШЭЎНІКАВА. Агарод з... мяшка
37 Алена АФАНАСЬЕВА. Дапаможнік па навучанню фран-
цузскай мове ў беларускамоўных садах
41 Жанна МАРОЗ. Сповідзь маці
43 Якаў КАЛАМІНСКІ. Развіццё псіхікі дзіцяці
45 Васіль СКІДАН. Як сцяклося дзве рэчаныкі
47 Імя тваё і мае
48 Як адолець нітраты
Калі бацькі кураць
Сакрэт маладосці
49 Смачна есці!
Падушка-цацка
Як стаць прыгожай
50 Лічылкі
Уладзімір ЯКУБОВІЧ. Нязнайка
Скорагаворкі
51 Васіль ФЕРАНЦ. Мядзведзь і мужык. Яблыкі.
Маленькая кветка
Уладзімір МАЦВЕЕНКА. Загадкі-рыфмаванкі
52 Спатканне з песняй
Леанід ЗАХЛЕЎНЫ, Артур ВОЛЬСКІ. Песенька Дзеда-Барад-
зеда
Слоўнік нумара
Аб'ява. Наборы цацак баранавіцкай фабрыкі "БРЫГ"

Галоўны рэдактар
А. І. САЧАНКА

Рэдакцыйная калегія:
Г. А. БУТРЫМ, П. Ф. ВАСЮЧЭНКА,
Л. В. ЗАБАЛОЦКАЯ, В. К.
ЗУБОВІЧ, Т. М. КАРАСЦЯЛЁВА,
Я. Л. КАЛАМІНСКІ, А. І. КАРПОВІЧ,
Г. І. КАШЭЎНІКАВА, Л. І.
ЯКУБОУСКАЯ

А. П. Васючэнка
(тэхнічны рэдактар)
Л. П. Жыткавец
(карэктар)
М. М. Будчанін
(фотакарэспандэнт)

Адрас рэдакцыі :
220104, Мінск,
вул. Матусевіча, 36, к. 2,
тэлефон 55-28-94

Выдавецтва "ПОЛЫМЯ"

© "Пралеска". 1994

Пераносы некаторых слоў
зроблены не па правілах
граматыкі, а паводле маг-
чымасцей камп'ютэра.

Падад. да друку з арыгінал-макета
25. 06. 94. Фармат 60x84 1/8. Друк
афсетны. Ум. друк. арк. 6,5. Ум.
фарб.-адбіт. 11. Ул.-выд. арк. 8,6.
Наклад 21348 паасобнікаў. Зак. 574.
Друкарня выдавецтва "Беларускі
Дом друку". 220013, Мінск, праспект
Францыска Скарыны, 79.

Пробныя адбіткі з фотаформ,
вырабленых Беларускаім Домам
друку, атрыманы рэдакцыяй 20.
06. 94.

ДА ВЕДАМА АЎТАРАЎ!

За дакладнасць прыведзеных у публікацыях фактаў і цытат адказнасць нясуць аўтары.
Рэдакцыя можа друкаваць пэўныя матэрыялы ў парадку абмеркавання, не падзяляючы пункту гледжання аўтара.
Просім у сваіх допісах паведамляць свой дакладны адрас, тэлефон, прозвішча, імя і імя па бацьку. Рэдакцыя прымае для разгляду
рукапісы аб'ёмам не больш як 10 старонак, надрукаваныя праз два інтэрвалы на машыныцы ў двух экзэмплярах,
не ўступаючы ў перапіску з аўтарамі.

Якаў
КАЛАМІНСКІРАЗВІЦЦЁ
ПСІХІКІ ДЗІЦЯЦІ

(Працяг. Пачатак у NN 1-5)

Болей філасофскіх роздумаў. Фарміруюцца духоўныя каштоўнасці, жыццёвыя крытэры і стрыжань, розум і разважнасць, цяропліваць і трываласць. Стома нарастае, але з душы трэба гнаць сум, адчуванне адзіноты. І болей прыслухоўвацца да настрою дзіцяці.

На восьмы месяц уплывае Уран. І у гэты месяц уплыў бацькі на свядомасць дзіцяці вельмі моцны. Фарміруюцца ахоўны касмічны панцыр, астранальнае цела, здольнасць да адкрыцця касмічнай прыроды рэчаў, прага волі, любоў да вандровак, пацуды роднасці, еднасці з усім Светам.

Нарэшце, дзевяты месяц праходзіць пад уплывам Нептуна. Складаны ў фізічным плане — бяссонніца, ацёкі, капрызы, крыўды, слёзы... А у дзіцяці фарміруюцца любоў да усяго жывога, мудрасць, прыродная геніяльнасць ці поўная бяздушнасць. У гэты перыяд укладваюцца ідэалы.

Па месячнаму календару існуе яшчэ дзевяты месяц — вельмі кароткі. І уплывае на яго Плутон. Фарміруюцца рэгенерация, аднаўленне жыццёвых сіл, разбуральная ці стваральная энергія.

Ці буду я мець права дакараць сваё дзіця, калі яно не "удалася"? Накіраванасць думак, эмацыянальны настрой, духоўная праца, лад жыцця, жаданне укласці ў дзіця як мага лепшыя рысы характару, самаадданасць — усё дзеля стварэння разумнага, добрага, велікароднага, моцнага чалавека.

Мне падаецца вельмі слушным, што нашы прадкі да цяжарных жанчын ставіліся з вялікай павагай, перасцярогай і нават боязю. Тлумачыцца гэта тым, што цяжарная насіла ў сабе душу дзіцяці. Гэта рабіла яе больш загадкавай, звязанай з таямнічымі сіламі. Нягледзячы на тое, што цяжарная жанчына не была пазбаўлена цяжкай працы амаль да родаў (гэта сведчыць і аб добрай фізічнай сіле нашых прабабуль), клопат аб ёй меўся быць вялікі.

Муж, аднавяскоўцы не павінны былі сваімі дзеяннямі, словамі нанесці хоць якую малую шкоду цяжарнай. Забаранялася мужу сварыцца з жонкай, а пад гарачую руку казаць дрэнныя словы — гэта магло выклікаць цяжкія роды.

Мой маленькі чалавечак! Хутка ты ўжо пабачыш свет і мне трэба будзе рассяйваць вакол цябе цемру, вучыць Дабру і Любоў. Мы шмат ужо з табой перажылі: памёр мой бацька, я вымушана была пераехаць у вялікі горад, страціўшы бяскрайняе неба, якое бывае толькі ў цудоўных правінцыяльных мястэчках. Усё гэта не лепшым чынам адбілася на нашым духоўным і фізічным стане. Увесь гэты перыяд мы слухалі адзін аднаго, стараліся пазнаць як мага лепей адно аднаго.

Сын мой, дай Божа табе не згубіцца ў Свеце. Хай з табою заўсёды будучы сіла добра, Любоў, Розуму.

ВЫХАВАННЕ І САМАВЫХАВАННЕ. З таго, што галоўную ролю ў фарміраванні асобы і характару чалавека адыгрывае выхаванне, зусім не вынікае, што сам падрастаючы чалавек пасіўны, што ён усяго толькі аб'ект знешніх уздзеянняў і не залежачай ад яго волі спадчынасці. Наадварот, адной з асноўных задач выхавання з'яўляецца якраз выпрацоўка ў дзіцяці імкнення да самавыхавання, самааудасканалення. Ужо дашкольнік задумваецца над тым, "што такое добра і што такое дрэнна", і прымаюць гістарычнае рашэнне (гістарычнае без усякіх двухкоссяў!): "Буду рабіць добра і не буду дрэнна". Задача "стварэння самога сябе" асабліва важная ў наш час, калі адзначаецца працэс паскарэння развіцця дзяцей, так званая **акселерация**, якую часам называюць загадкай XX стагоддзя.

Сам тэрмін утвораны ад лацінскага слова *acceleratio*, што азначае "паскарэнне". З 30-х гадоў нашага стагоддзя вучоныя сталі заўважаць, што ад дзесяцігоддзя да дзесяцігоддзя сярэдні рост дзяцей павялічваецца, а паловае выспяванне наступае ўсё ў больш раннім узросце. Пры гэтым паскарэнне росту назіраецца ўжо на стады ўнутрывантробнага развіцця: сярэдняя даўжыня нованароджаных за апошнія сто гадоў павялічылася на пяць-шэсць сантыметраў. За апошнія сорок-сорок пяць гадоў тэмп павелічэння росту дзяцей і падлеткаў рэзка ўзрос да пяці сантыметраў за дзесяцігоддзе. Нездарма сучасныя чатырнаццацігадовыя падлеткі выглядаюць, як раней выглядалі васьмнаццацігадовыя юнакі. Акселерация ахапіла увесь зямны шар: яна адзначаецца ў самых розных кліматычных зонах планеты, ва ўсіх нацыянальных і сацыяльных групах насельніцтва, пры разнастайных умовах развіцця і выхавання дзяцей. Больш за ўсё выяўлена акселерация ў вялікіх гарадах, трохі ніжэй — у сярэдніх і маленькіх і яшчэ менш — у сельскай мясцовасці. Так, за апошнія трыццаць-трыццаць пяць гадоў у падлеткаў Масквы сярэдні рост павялічыўся на сем-адзінаццаць, у Яраслаўлі — на пяць-дзесяць, а ў вёсках Маскоўскай вобласці — на чатыры-сем сантыметраў.

Наконт прычыны акселерации выказана нямала гіпотэз: мяркуюць, што дзеці зараз часцей бываюць на сонцы, лепш харчуюцца і больш ужываюць вітамінаў, усё больш пад-

вяргаюцца раздражняючаму тэмпу сучаснага жыцця, часцей глядзяць тэлевізар, кіно, слухаюць радыё. У якасці прычыны акселерации называюць таксама паляпшэнне медыцынскага абслугоўвання, павышэнне фону радыяцыі Зямлі і г. д. Але, як бы там ні было, гэта з'ява існуе і стварае сур'ёзныя праблемы. Перш за ўсё узнікае пытанне: ці паскараюцца тэмпы псіхічнага і маральнага развіцця? Ці становяцца дзеці не толькі вышэйшымі і буйнейшымі, але і разумнейшымі, дабрэйшымі, больш сумленнымі?

Ёсць некаторыя падставы лічыць, што інтэлектуальнае развіццё дзяцей таксама некалькі паскорылася, праўда, далёка не ў такіх прапарцыях, як фізічнае. Дзеці сталі больш ведаць, чым іх бацькі ў тым жа узросце. Гэта і не дзіўна: бо усё наша грамадства рушыла наперад, сям'я стала непараўнальна больш культурнай. Дзеці літаральна купаюцца ў патоках новай інфармацыі, якая паступае не толькі з вуснаў настаўнікаў і іншых дарослых, але і з экран тэлевізараў, з радыёпрыёмнікаў; у шмат разоў павялічыліся тыражы кніг, газет, часопісаў, разлічаных на дзяцей, і г. д. Праўда, трэба мець на увазе, што сама па сабе колькасць ведаў, якія мае дзіця, не вызначае узроўню яго разумовага развіцця. Яшчэ больш складанае пытанне аб уздзеянні акселерации на маральнае развіццё дзяцей. Здаецца, зусім дарослыя па выглядзе падлеткі выказваюць невысокі ўзровень маральнага развіцця. Як гавораць, і "дурныя", і "разумныя" могуць быць і добрымі, і сумленнымі, і працавітымі, а могуць быць жорсткімі, хлуслівымі, лянвымі. Гэта залежыць не толькі ад разумення маральных нормаў, але і ад таго, наколькі гэтыя нормы сталі ўласнай патрэбнасцю чалавека, яго прывычкай. А гэта, у сваю чаргу, залежыць ад выхавання і ад уласнага маральнага вопыту, ад актыўнасці маральнай пазіцыі юнакоў і дзячат.

Здольнасці і імкненне да самавыхавання асабліва ўзмацняюцца ў гады ранняга юнацтва. Бо менавіта ў цудоўную пару юнацтва, калі так многа адбываецца ўпершыню, чалавек пачынае усур'ёз задумвацца над асаблівасцямі свайго суб'ектыўнага, ці, па словах паэта Я. Егушэнкі, "тайнага, асабістага свету", над сваім месцам сярод людзей. Іменна цяпер у кожным з вас, паважаных старшакласнікі, адбываецца вялізная,

але знешне амаль непрыкметная змена — з аб'екта выхавання вы ператвараецца у суб'ект выхавання, правільней, самавыхавання. Гэта выяўляецца ў штодзённых жыццёвых сітуацыях, якія добра вядомыя і зразумелыя кожнаму.

Прывядзём разумовы эксперымент. Давайце падумаем: чым кожны з вас сёння адрозніваецца ад сябе хаця б тры гады назад. Знешнія змены відавочныя: чалавек вырас — яшчэ б, акселерацыя! Пра юнака гавораць: "узмужнеў", пра дзяўчыну: "стала жаночкай". Змяніўся голас, нумар абутку і адзення. Іншым стала і само адзенне... А цяпер аб больш важных, унутраных, зменах: памяць узбагацілася новымі ведамі аб прыродзе і грамадстве, вы навучыліся разважаць, параўноўваць, аналізаваць, абагульняць, "глядзець у корань". Але і гэта яшчэ не усё і, можа, не самае галоўнае. Галоўнае — гэта паяўленне новых пачуццяў і перажыванняў, уласных ідэалаў, перакананняў, матэрыялістычнага светлагляду, паяўленне новых адносін да ўсіх, хто акружае, і да самога сябе. Адсюль перамена адносін з дарослымі. Раней адносіны будаваліся часцей за ўсё па формуле: "Я гавару — ты слухай і выконвай". Цяпер гэта формула выклікае унутраны (а часам і знешні) пратэст. Чалавек вырас — гэта значыць: ён ужо сам пачаў будаваць сябе па той мадэлі, узору, ідэалу, які выбраў сам. Пакуль гэтага не адбылося, рана лічыць сябе дарослым, лічыць сябе асобай, колькі б гадоў вам ні было. Часам чалавек ужо і пашпарт мае, і на працу паступіў, і сям'ёй абзавёўся, а дарослым па-сапраўднаму так і не стаў, гавораць словамі вядомага драматурга В. С. Розава, — "не адбыўся".

Чым раней падростаючы чалавек усвадоміць свае псіхалагічныя асаблівасці, тым раней пачынае паяўляцца ў яго асабага роду клопат — клопат аб фарміраванні уласнай асобы, з'яўляецца патрэбнасць у самавыхаванні, у дзейнасці, накіраванай на змяненне сваёй асобы.

Матывам гэтай дзейнасці, яе унутраным імпульсам можа быць імкненне дасягнуць пастаўленай мэты, жаданне не адстаць ад іншых, прыклад таварыша, мара быць падобным да любімага літаратурнага героя і г. д. У любым выпадку для самавыхавання неабходны канкрэтныя псіхалагічныя веды пра самога сябе, пра "будовы" і законы работы таго звышкладанага "механізма" (а гэта уласная псіхіка, уласны унутраны свет), які вы збіраецеся удасканаліць.

Самапазнанне — першы крок да самавыхавання. Нездарма апублікаваныя і неапублікаваныя дзённікі юнакоў і дзяўчат літаральна напоўнены развагамі аб сваім характары. Часцей за ўсё гэтыя развагі прасякнуты духам незадаволенасці сабою. Чалавек уважліва паглядзеў на самога сябе, правільней, угледзеўся ў самога сябе, і тое, што ён убачыў, яму не спадабалася. Далей

намячаецца праграма самапаліпшэння, паяўляецца самасправядачка аб яе выкананні, самаправерка, вывады аб поспехах і няўдачах... І так усё жыццё.

Перагорнем старонкі некаторых дзённікаў. Цяпер жа, — запісвае Л. М. Талстой, — калі я займаюся развіццём сваіх здольнасцей, па дзённіку я буду мець магчымасць меркаваць аб ходзе гэтага развіцця". Аналіз уласных псіхалагічных асаблівасцей прымушае аўтара дзённіка падвергнуць сябе рэзкай крытыцы: "Я непрыгожы, няскладны... не цікавы для іншых, няціплы, нецяплімы (intolerant) і сарамлівы, як дзіця. — Я амаль невук. Што я ведаю, таму я вучуся сяк-так сам, урыўкамі, без сувязі, без толку і то так мала. Я нястрыманы, нерашучы, непастаянны, па-дурному пыхлівы і гарачы, як усе бесхарактарныя людзі. Я не храбры. Я неакуратны ў жыцці і такі ляньны, што бяздзейнасць зрабілася для мяне амаль неадольнай прывычкай. — Я разумны, але розум мой яшчэ часам ні на чым не быў грунтоўна правяраны. У мяне няма ні розуму практычнага, ні розуму свецкага, ні розуму дзелавага. — Я сумлены, г. зн. люблю дабро, зрабіў прывычку любіць яго; і калі адхіляюся ад яго, бываю незадаволены сабой і вяртаюся да яго з задавальненнем; але ёсць рэчы, якія я люблю больш, чым дабро, — славу".

Такім чынам, два "С" адбыліся — самаправерка і самааналіз, а вось трэцяе "С" — праграма самавыхавання — правілы, якіх Л. М. Талстой лічыў неабходным прытрымлівацца: "1) Што вызначана абавязкова выканаць, тое выконвай, нягледзячы ні на што. 2) Што выконваеш, рабі добра. 3) Ніколі не даведвайся ў кнізе, калі што-небудзь забыў, а старайся сам прыпомніць. 4) Прымушай розум свой пастаянна дзейнічаць з усёй яму магчымай сілай... Важней за ўсё для мяне ў жыцці выпраўленне трох галоўных парокаў: бес(характарнасць), раздр(ажняльнасць) і лягота".

А вось правілы, якія сфармуляваў для сябе у юнацтве К. Д. Ушыньскі:

1. Абсалютны спакой, прынамсі знешні.
2. Прамата ў словах і учынках.
3. Абдуманасць дзеяння.
4. Рашучасць.
5. Не гаварыць пра сябе без патрэбы ніводнага слова.
6. Не праводзіць час несвядома; рабіць тое, што хочаш, а не тое, што выпадзе.
7. Выдаткоўваць толькі на неабходнае або прыёмнае, а не па страсці выдаткоўваць.
8. Кожны вечар добрасумленна даваць справядачку аб сваіх учынках.
9. Ні разу не хваліцца ні тым, што было, ні тым, што ёсць, ні тым, што будзе.
10. Нікому не паказваць гэты журнал".

Зрэшты, факты сведчаць аб тым, што часам пасляхова займаюцца самавыхаваннем і

тыя, хто не вядзе сістэматычных дзённікавых запісаў. У кожнага складаюцца свае метады самааналізу, самапазнання і самавыхавання. У іх выпрацоўцы вялікую дапамогу могуць аказаць кнігі па псіхалогіі: і тая, што вы зараз чытаеце, і тыя, што, можа быць, прачыталі раней. Для пачатку раім пазнаёміцца з кнігамі: К. К. Платонаў. "Займальная псіхалогія"; А. У. Пятроўскі. "Папулярныя гутаркі аб псіхалогіі"; У. Л. Леві. "Майстэрства быць сабой"; Б. С. Алякшынін. "Аб таленце і здольнасцях" і іншымі.

Часам пытаюцца: ці многа ў нас кніг па псіхалогіі? На гэта пытанне не так проста адказаць, як здаецца. Наогул, нямала. Спіс можна скласці вельмі доўгі. Але правядзём эксперымент: паспрабуйце дастаць што-небудзь з гэтага спіса ў кнігарні... Усё зразумела? Пыты, як кажуць, значна перавышае прапанову. Так што шэраг важных якасцей — настойлівасць, цярдлівасць, знаходлівасць і кемлівасць — вы можаце выходзіць у сабе ўжо ў працэсе... пошукае кнігі.

Шчаслівага вам пошуку!

Калі вам пашанцуе, вы знойдзеце ў кнігарні (хутчэй за ўсё ў буквіністскай, дзе збіраюць старыя выданні) кнігі, дзённікі, якія напісалі вашы аднагодкі. Так-так, я не памыліўся. Справа ў тым, што выдадзены не толькі дзённікі выдатных пісьменнікаў, навукоўцаў, артыстаў і дзяржаўных дзеячаў. Ёсць кнігі-дзённікі зусім звычайных юнакоў і дзяўчат, жыццё якіх абарвала вайна. Вельмі раю прачытаць славыты "Дзённік Ганны Франк", які вяла дзяўчынка з Галанды ў час фашысцкай акупацыі. Цудоўныя, хвалючыя дзённікі сталі помнікамі нашым суайчыннікам і суайчынніцам. Гэта "Дзённік Ніны Касцерынай", "Дзяўчына з Кашына" — дзённік юнай партызанкі Ніны Канстанцінавай, дзённік беларускага юнака Мішы Малочкі "Жыў-бы хлапчук"... Адзін з самых хвалючых — "Дзённік Пеці Сагайдачнага. Вучня маскоўскай школы N 211". Першы запіс тут — 4 лютага 1940 г., апошні — ліст да маці, напісаны 17 красавіка 1942 года... 18 красавіка 1942 года ён быў забіты ў час разведкі боем ля хутара Забалоцце Калінінскай вобласці. Васьмікласнік Пеця Сагайдачны пачынае свой дзённік з дэтальнага разбору недахопаў свайго характару. "Ад настаўнікаў і бацькоў, — піша Пеця, — я часта чую, што я гультай, грубы, нястрыманы, эгаістычны і многае другое. З усім гэтым я згодны, але магу сёе-тое дадаць ад сябе..." Далей Пеця пералічвае свае недахопы і канчае запіс аптымістычна: "Гэта можна перамагчы". Так! Дзённік — сродак не толькі для самапазнання, але для самазмянення па уласнай праграме.